

Законодавчі аспекти захисту прав пацієнтів у сфері охорони здоров'я

Дубинський О. Ю.¹, Бортник Н. П.², Набокова О. Г.³

Опубліковано	Секція	УДК
30.12.2025	Право	УДК 340:614.253:351.77(477)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20254462>

Анотація. У статті проведено аналіз ключових аспектів законодавчого регулювання захисту прав пацієнтів у сфері охорони здоров'я. Визначено основні проблеми, які виникають у процесі застосування чинних нормативно-правових актів, та окреслено шляхи їх вирішення. Зокрема, встановлено, що правова база захисту прав пацієнтів в Україні потребує суттєвого удосконалення, систематизації та гармонізації. Хоча чинне законодавство, зокрема Конституція України, Основи законодавства України про охорону здоров'я, Цивільний кодекс України та інші нормативно-правові акти, містить положення щодо прав пацієнтів, вони часто мають фрагментарний характер або недостатньо деталізовані. Це створює правову невизначеність та ускладнює ефективну реалізацію таких прав у практичній площині. Особливу увагу приділено принципам захисту прав пацієнтів, які повинні бути інтегровані у всі рівні медичного обслуговування. До базових прав пацієнтів належать право на якісну медичну допомогу, право на отримання достовірної інформації про стан здоров'я, право на

---

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5272-8365>
професор кафедри морського та господарського права
факультету Морського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України
e-mail: dubinskiy_oleg@ukr.net
(Миколаїв, Україна);

² ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3030-406X>
завідувач кафедри адміністративного та
конституційного права факультету Морського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова,
доктор юридичних наук, професор,
e-mail: bnp1969n@gmail.com
(Миколаїв, Україна)

³ ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-3974-3055>
викладач кафедри теорії та історії держави і
права факультету Морського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова,
кандидат юридичних наук
e-mail: advokatnabokova@ukr.net
(Миколаїв, Україна)

конфіденційність медичної інформації та право на добровільну згоду на медичне втручання. Реалізація цих прав має бути забезпечена як на рівні законодавчих норм, так і через ефективну організацію діяльності медичних установ.

Виявлено необхідність удосконалення механізмів контролю за дотриманням законодавства у сфері охорони здоров'я. Ефективний захист прав пацієнтів можливий лише за умови створення дієвих механізмів моніторингу та контролю за виконанням законодавчих норм. Важливим кроком у цьому напрямку є посилення ролі державних органів контролю, впровадження незалежних механізмів оцінювання якості медичних послуг, а також забезпечення доступності судового захисту для пацієнтів у разі порушення їхніх прав. У статті також наголошено на важливості розвитку інституту медіації та альтернативного вирішення спорів у сфері охорони здоров'я. Багато конфліктів між пацієнтами та медичними працівниками можуть бути успішно врегульовані без звернення до суду за допомогою медіації або інших альтернативних механізмів вирішення спорів. Це сприятиме зменшенню навантаження на судову систему та забезпечить оперативне відновлення порушених прав пацієнтів. Додатково акцентовано увагу на необхідності підвищення рівня правової обізнаності як серед пацієнтів, так і серед медичних працівників. Недостатнє знання чинного законодавства часто стає причиною порушення прав пацієнтів. Проведення освітніх заходів, тренінгів та інформаційних кампаній сприятиме формуванню правової культури в суспільстві та підвищенню рівня довіри до системи охорони здоров'я.

Окремо підкреслено важливість врахування міжнародного досвіду для вдосконалення національного законодавства у сфері захисту прав пацієнтів. Україна має орієнтуватися на найкращі практики країн Європейського Союзу та інших держав із розвиненою системою охорони здоров'я. Зокрема, це стосується впровадження сучасних стандартів якості медичних послуг, використання електронного документообігу в медицині, а також забезпечення прозорості у взаємовідносинах між пацієнтами та медичними закладами.

Ключові слова: охорона здоров'я, права пацієнтів, медична послуга, медична допомога, адміністративно-правове регулювання.

Legislative aspects of protection of patients' rights in the sphere of healthcare

Abstract. The article analyzes key aspects of the legislative regulation of the protection of patients' rights in the field of healthcare. The main problems that arise in the process of applying current regulatory legal acts are identified, and ways to solve them are outlined. In particular, it is established that the legal framework for the protection of patients' rights in Ukraine requires significant improvement, systematization and harmonization. Although current legislation, in particular the Constitution of Ukraine, the Fundamentals of Ukrainian Legislation on Healthcare, the Civil Code of Ukraine and other regulatory legal acts, contains provisions on patients' rights, they are often fragmentary or insufficiently detailed. This creates legal uncertainty and complicates the effective implementation of such rights in practice. Particular attention is paid to the principles of protecting patients' rights, which should be integrated into all levels of medical care. The basic rights of patients include the right to quality medical care, the right to receive reliable information about their health, the right to confidentiality of medical information and the right to voluntary consent to medical intervention. The implementation of these rights should be ensured both at the level of legislative norms and through the effective organization of the activities of medical institutions.

The need to improve mechanisms for monitoring compliance with legislation in the field of healthcare has been identified. Effective protection of patients' rights is possible only if effective mechanisms for monitoring and controlling the implementation of legislative norms are created. An important step in this direction is to strengthen the role of state control bodies,

introduce independent mechanisms for assessing the quality of medical services, and ensure the availability of judicial protection for patients in case of violation of their rights. The article also emphasizes the importance of developing the institution of mediation and alternative dispute resolution in the field of healthcare. Many conflicts between patients and medical professionals can be successfully resolved without going to court through mediation or other alternative dispute resolution mechanisms. This will help reduce the burden on the judicial system and ensure the prompt restoration of violated patients' rights. Additionally, attention is focused on the need to increase the level of legal awareness among both patients and medical professionals. Insufficient knowledge of current legislation often causes violations of patients' rights. Conducting educational events, trainings and information campaigns will contribute to the formation of a legal culture in society and increasing the level of trust in the healthcare system.

The importance of taking into account international experience for improving national legislation in the field of patient rights protection is particularly emphasized. Ukraine should focus on the best practices of the European Union countries and other countries with a developed healthcare system. In particular, this concerns the implementation of modern standards of quality of medical services, the use of electronic document management in medicine, as well as ensuring transparency in the relationship between patients and medical institutions.

Keywords: healthcare, patients' rights, medical service, medical care, administrative and legal regulation.

Вступ

Актуальність проблеми. Захист прав людини є фундаментальним принципом будь-якої правової держави, і сфера охорони здоров'я не є винятком. У сучасному суспільстві, де доступ до якісної медичної допомоги є гарантією гідного життя, питання прав пацієнтів набуває особливої актуальності. Пацієнти, як найбільш вразлива сторона у відносинах із системою охорони здоров'я, потребують чітко визначених механізмів захисту своїх прав, що базуються на національному законодавстві та міжнародних стандартах.

Законодавча база, яка регулює права пацієнтів, є важливим елементом правової системи кожної держави. Вона визначає обсяг прав пацієнтів, обов'язки медичних працівників, а також порядок вирішення конфліктних ситуацій, що виникають у процесі надання медичних послуг. Особливого значення ці питання набувають у контексті реформування системи охорони здоров'я, коли суспільство стикається з викликами забезпечення рівного доступу до медичних послуг, захисту персональних даних пацієнтів, а також дотримання етичних стандартів у медичній практиці.

Міжнародні правові акти, такі як Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та інші документи, закладають основи для формування національних законодавчих норм у сфері охорони здоров'я. Водночас кожна держава адаптує ці принципи до своїх соціальних, економічних та культурних умов. В Україні питання захисту прав пацієнтів регулюються Конституцією України, Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», а також низкою спеціалізованих нормативно-правових актів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особлива необхідність покращення якості медичних послуг зумовлює потребу прискіпливого вивчення сфери охорони здоров'я. Це проблематика стала предметом дослідження багатьох науковців-правників, з-поміж яких Р. Гревцова, І. Жаровська, О. Капітан, Т. Коломоєць, В. Колпаков, Ю. Самойлик, І. Сенюта, В. Стеценко, С. Стеценко, О. Різенко, Л. Погребняк, М. Щирба та багато ін.

Ця стаття має на меті дослідити ключові законодавчі аспекти захисту прав пацієнтів у сфері охорони здоров'я в Україні, проаналізувати їх відповідність міжнародним стандартам та окреслити основні проблеми і перспективи вдосконалення правового регулювання у цій сфері. Особлива увага буде приділена таким аспектам, як право на інформацію про стан здоров'я, право на конфіденційність медичної інформації, право на вибір лікаря та лікувального закладу, а також механізми захисту у разі порушення цих прав.

Результати

Захист прав пацієнтів є однією з ключових складових забезпечення ефективного функціонування системи охорони здоров'я у будь-якій країні. В Україні, як і в багатьох інших державах, права пацієнтів регулюються низкою законодавчих актів, які встановлюють основні принципи, механізми та гарантії їх реалізації.

Як зазначають С. М. Вовк, Н. С. Половян та Т. В. Вовк, на сучасному етапі в Україні триває складний процес реформування та модернізації суспільних відносин, зокрема у сфері охорони здоров'я. У зв'язку з цим стратегічні пріоритети держави зосереджені на збереженні та зміцненні здоров'я населення, яке виступає ключовим чинником суспільного прогресу та сталого розвитку. Здоров'я громадян є основою формування ефективного соціального середовища, що забезпечує економічну стабільність і національну безпеку. Вчені підкреслюють, що реформування системи охорони здоров'я спрямоване на створення умов для її оптимального функціонування, забезпечення доступності медичних послуг, підвищення їхньої якості, а також впровадження інноваційних технологій у медичній галузі. Особливу увагу приділяється удосконаленню організаційно-правових механізмів управління системою охорони здоров'я, що передбачає гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами [1, с. 34].

Відтак, модернізація вітчизняної охорони здоров'я є важливим компонентом загального процесу реформування суспільних відносин і спрямована на забезпечення високого рівня життя населення через реалізацію права кожного громадянина на охорону здоров'я та медичну допомогу.

У цьому аспекті, як слушно зауважує Т. Блащук, пацієнти мають бути гарантовано забезпечені правом на отримання якісної медичної допомоги. Ця допомога повинна відповідати не лише сучасним технологічним стандартам, але й базуватися на принципах гуманізму, етики та поваги до людської гідності у взаєминах між пацієнтом і медичним персоналом. Зокрема, кожному пацієнту при здійсненні будь-якого медичного втручання має бути забезпечено дотримання високих стандартів якості та безпеки надання медичних послуг. Важливим є також недопущення будь-яких невинуватених ризиків для життя і здоров'я пацієнта, що є ключовою умовою реалізації його права на охорону здоров'я [2, с. 5].

Окрім того, доречно підкреслити, що забезпечення таких стандартів є не лише етичним обов'язком медичних працівників, але й юридичною вимогою, закріпленою в національному законодавстві та міжнародних правових актах. Це передбачає необхідність постійного контролю за якістю медичних послуг, вдосконалення професійної підготовки медичного персоналу та впровадження новітніх технологій у сфері охорони здоров'я. Отож, гарантування якісної та безпечної медичної допомоги є невід'ємною складовою права кожної особи на життя і здоров'я, що має бути захищене державою.

Варто погодитися з позицією Г. Миронової, Б. Дерев'янка та Г. Муляр, які зазначають, що правові межі свободи вибору пацієнта є динамічними і залежать від численних факторів юридичного та позаюридичного характеру. Особливості реалізації свободи вибору пацієнта щодо виду лікування та постачальника медичних послуг

варіюються залежно від держави, що зумовлено економічною спроможністю країни, фінансовими та ресурсними можливостями її системи охорони здоров'я, а також пануючими культурними та правовими традиціями. У контексті правового регулювання транскордонних медичних послуг у праві Європейського Союзу застосовуються спеціальні норми, що визначають процедури надання медичних послуг, права пацієнтів під час лікування за кордоном, а також умови вибору лікаря, медичного закладу чи методів лікування. Такі норми спрямовані на забезпечення доступності та прозорості механізмів реалізації прав пацієнтів у межах єдиного правового простору ЄС. Спеціальні акти Європейського Союзу, які регулюють транскордонні медичні відносини, враховують спільні європейські цінності, такі як повага до людської гідності, рівність і солідарність. Їх метою є створення гармонізованої системи правового регулювання, яка гарантує належний рівень уніфікації норм у сфері охорони здоров'я. Це забезпечує прозорість процедур і сприяє ефективному захисту прав пацієнтів, зокрема щодо вибору медичних послуг за межами своєї країни [3, с. 43].

Відтак, правове регулювання свободи вибору пацієнта є багатограним і залежить від широкого спектра чинників. У випадку транскордонних медичних послуг особливу роль відіграють міжнародні правові акти, які дозволяють врахувати специфіку кожної держави-члена ЄС, забезпечуючи при цьому необхідний рівень правової єдності та захисту інтересів пацієнтів у межах європейської спільноти.

Законодавство України у сфері охорони здоров'я ґрунтується на Конституції України, яка гарантує кожному право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (стаття 49) [4]. Це право є фундаментальним і невід'ємним, а його реалізація забезпечується державою через систему медичних закладів, програм охорони здоров'я та відповідне правове регулювання.

Основні принципи захисту прав пацієнтів закріплені в Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [5] (далі – Основи). Серед них можна виділити такі:

1. Право на доступну та якісну медичну допомогу. Пацієнти мають право отримувати медичні послуги незалежно від статі, віку, національності, соціального статусу чи інших ознак.

2. Право на вибір лікаря та медичного закладу. Громадяни мають право обирати лікаря та медичний заклад за власним бажанням, за умови дотримання встановлених правил.

3. Право на інформацію про стан здоров'я. Пацієнт має право знати про свій діагноз, методи лікування, можливі ризики та прогноз.

4. Право на згоду або відмову від медичного втручання. Будь-яке медичне втручання може здійснюватися лише за умови добровільної згоди пацієнта.

5. Право на конфіденційність. Інформація про стан здоров'я пацієнта є лікарською таємницею і не підлягає розголошенню без його згоди.

Ключовими нормативно-правовими актами, які регулюють права пацієнтів в Україні, є: Конституція України [4]; Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [5]; Закон України «Про захист персональних даних» [6]; Закон України «Про систему громадського здоров'я» [7]; Цивільний кодекс України [8]; Кримінальний кодекс України [9].

Законодавство також передбачає спеціальні норми для окремих категорій пацієнтів, таких як діти, вагітні жінки, люди похилого віку, особи з інвалідністю тощо. Наприклад, Закон України «Про психіатричну допомогу» [10] регулює права осіб із психічними розладами, забезпечуючи їм особливий захист.

У цьому аспекті доцільно підтримати позицію О. Капітан, яка акцентує увагу на тому, що, за висновками науковців, правовідносини, пов'язані з наданням медичної допомоги, можуть регулюватися нормами різних галузей права. Це свідчить про їхню

багатогранну та комплексну природу, що є характерною ознакою медичного права. Водночас науковці відкидають можливість включення цих правовідносин до складу інших галузей права, таких як цивільне право або право соціального забезпечення. Згодні з думкою дослідниці, що найдоцільнішим є віднесення правовідносин у сфері медичної допомоги та медичного обслуговування саме до медичного права. Такий підхід є найбільш аргументованим і відповідає сучасним тенденціям розвитку суспільства та правової системи України [11, с. 51].

Для забезпечення реалізації прав пацієнтів передбачено низку механізмів:

1. Судовий захист. У разі порушення прав пацієнт має право звернутися до суду за їх захистом. Судова практика свідчить про те, що найбільш поширеними є справи щодо неналежного надання медичних послуг та порушення права на інформацію.

2. Звернення до органів державної влади. Пацієнти можуть подавати скарги до Міністерства охорони здоров'я України, органів місцевого самоврядування або Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

3. Медико-правова експертиза. У разі виникнення спорів щодо якості наданих медичних послуг проводиться експертиза з метою визначення відповідності дій медичного персоналу встановленим стандартам.

4. Громадський контроль. Громадські організації та об'єднання пацієнтів відіграють важливу роль у моніторингу дотримання прав пацієнтів.

Незважаючи на наявність законодавчої бази, у сфері захисту прав пацієнтів в Україні існує низка проблем, з-поміж яких:

- недостатня поінформованість населення про свої права та механізми їх захисту;
- низький рівень фінансування системи охорони здоров'я, що впливає на якість і доступність медичних послуг;
- відсутність належного контролю за дотриманням стандартів медичної допомоги, що призводить до випадків недбалості або неналежного виконання професійних обов'язків;
- недостатня відповідальність медичних працівників за порушення прав пацієнтів через складнощі у доведенні таких порушень.

Отож, захист прав пацієнтів у сфері охорони здоров'я є важливим елементом забезпечення соціальної справедливості та ефективності медичної системи. Для підвищення рівня захисту цих прав необхідно: підвищувати рівень правової освіти населення щодо їхніх прав у сфері охорони здоров'я; забезпечити належне фінансування системи охорони здоров'я для підвищення якості надання медичних послуг; удосконалювати механізми контролю за дотриманням стандартів медичної допомоги; розвивати альтернативні способи вирішення спорів між пацієнтами та медичними закладами, такі як медіація чи арбітраж; забезпечити прозорість діяльності медичних закладів та підзвітність їхньої роботи перед громадськістю. Безсумнівно, лише комплексний підхід до вирішення зазначених проблем дозволить створити умови для ефективного функціонування системи охорони здоров'я та забезпечення дотримання прав кожного пацієнта в Україні.

Висновки

На підставі викладеного вище можемо констатувати, захист прав пацієнтів у сфері охорони здоров'я є важливим елементом забезпечення верховенства права, дотримання принципів гуманізму та соціальної справедливості. У сучасних умовах розвитку медичної галузі, впровадження новітніх технологій та розширення доступу до медичних послуг постає необхідність удосконалення законодавчої бази, яка регулює відносини між пацієнтами, медичними працівниками та установами охорони здоров'я.

Аналізуючи законодавчі аспекти захисту прав пацієнтів, можна дійти таких висновків:

1. Нормативно-правова база захисту прав пацієнтів потребує систематизації та гармонізації. Хоча в Україні існує низка законодавчих актів, які регулюють права пацієнтів, таких як Конституція України, Основи законодавства України про охорону здоров'я, Цивільний кодекс України та інші, їх положення часто є фрагментарними або недостатньо конкретизованими. Це створює правову невизначеність та ускладнює реалізацію прав пацієнтів на практиці.

2. Принципи захисту прав пацієнтів мають бути інтегровані у всі рівні медичного обслуговування. До основних прав пацієнтів належать право на якісну медичну допомогу, право на достовірну інформацію про стан здоров'я, право на конфіденційність медичної інформації та право на добровільну згоду на медичне втручання. Реалізація цих прав має бути гарантована як на законодавчому рівні, так і в рамках діяльності медичних закладів.

3. Потреба у вдосконаленні механізмів захисту прав пацієнтів. Ефективне забезпечення прав пацієнтів можливе лише за умови створення дієвих механізмів контролю за дотриманням законодавства у сфері охорони здоров'я. Це включає посилення ролі органів державного контролю, впровадження незалежних механізмів моніторингу та розширення доступу до судового захисту.

4. Розвиток інституту медіації та альтернативного вирішення спорів. У багатьох випадках конфлікти між пацієнтами та медичними працівниками можна вирішувати без звернення до суду шляхом медіації або інших альтернативних способів вирішення спорів. Це дозволить зменшити навантаження на судову систему та сприятиме швидшому відновленню порушених прав.

5. Необхідність підвищення рівня правової обізнаності пацієнтів і медичних працівників. Однією з основних причин порушення прав пацієнтів є недостатня обізнаність і самих громадян, і медичного персоналу щодо чинного законодавства. Проведення освітніх кампаній, тренінгів і семінарів може сприяти підвищенню рівня правової культури в суспільстві.

6. Міжнародний досвід як орієнтир для вдосконалення національного законодавства. Україна має враховувати найкращі практики захисту прав пацієнтів, які застосовуються у країнах Європейського Союзу та інших державах із розвиненою системою охорони здоров'я. Це стосується зокрема впровадження стандартів якості медичних послуг, електронного документообігу в медицині та механізмів прозорості у відносинах між пацієнтами і медичними установами.

7. Актуальність цифровізації у сфері охорони здоров'я. Впровадження електронної системи охорони здоров'я створює нові можливості для захисту прав пацієнтів, зокрема через забезпечення доступу до медичної інформації та спрощення процесів отримання послуг. Проте важливо забезпечити кібербезпеку і захист персональних даних пацієнтів.

Отже, ефективний захист прав пацієнтів у сфері охорони здоров'я вимагає комплексного підходу, який охоплює вдосконалення законодавства, розвиток інституційних механізмів контролю, підвищення рівня правової обізнаності населення та запозичення міжнародного досвіду. Забезпечення високих стандартів у цій сфері є не лише юридичним, але й моральним обов'язком держави перед своїми громадянами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовк С. М., Половян Н. С., Вовк Т. В. Особливості трансформації механізмів управління якістю надання медичних послуг. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. № 3 (26). С. 33–37.
2. Блащук Т. Право на медичну допомогу та його реалізація в умовах пандемії COVID-19. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 11. С. 5–12.
3. Миронова Г., Деревянко Б., Муляр Г. Забезпечення прав пацієнтів у відносинах з

- надання транскордонних медичних послуг. *Приватне право і підприємництво*. 2023. Вип. 22. С. 39–49.
4. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
  5. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
  6. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 року № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481.
  7. Про систему громадського здоров'я: Закон України від 6 вересня 2022 року № 2573-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 26. Ст. 93.
  8. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
  9. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
  10. Про психіатричну допомогу : Закон України від 22 лютого 2000 року № 1489-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 19. Ст. 143.
  11. Капітан О. Парадигма розвитку медичного права в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2023. № 2 (38). С. 49–56.